

TOJIK TILI DARSLARINI O'QITISH JARAYONINDA KO'RGAZMALI VOSITALARNING MUHIM AHAMIYATI

Axatova Farida Muxiddin qizi

TerDU xorijiy filologiya fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Tojik filologiyasi va sharq

tillari kafedrası o'qituvchisi S.Samiyeva

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda tojik tilini o'qitishning muhim usullaridan biri hisoblangan ko'rgazmali qurollar yordamida boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayoni haqida so'z boradi.*

Tayanch so'zlar: *ko'rgazmali qurollar, o'qitish metodi, mustahkamlash darslari, mashhur pedagog, tarbiya, o'qitish, metod, planshet, fanelogramma.*

"Ko'rgazmali vosita jim bolani gapirtiradi", - deydi K.D.Ushinskiy. Tojik tilini o'qitish metodikasi ichida ona tili darslarini o'tkazish alohida o'rin tutadi. Ko'rgazmali vositalar ko'pincha yangi mavzuni tushuntirishda qo'llaniladi. Ba'zan olingan bilimlarni takrorlash va mustahkamlash uchun darslarda ko'rgazmali vositalardan foydalanish ham muhimdir.

O'qituvchining taqdimoti va ko'rgazmali vositasi birgalikda o'quv materialini ongli va mustahkam o'zlashtirishning asosiy shartidir. Ko'rgazmalar yangilik emas. Uni qo'llash tarixi uni o'rganish tarixi bilan taxminan bir xil. Qadimda ko'rgazmali vositalarni "Oltin qoida" deb atalgan, chunki ko'rish ilm-fan, san'at va inson bilimni yanada aniqroq, ko'proq isbotlangan va mustahkam qiladi. Mashhur rus pedagogi K.D.Ushinskiy o'z ta'limotida ko'rgazmali vositadan ta'lim tizimida foydalanish muhimligini hayotiy va psixologik faktlar bilan yaqqol ko'rsatib, o'qituvchilarga har bir fan bo'yicha darslarni ko'rgazmali qurollar bilan o'tkazish zarurligini tavsiya qilgan. Muayyan fanni o'qitishda ko'rgazmali qurollardan foydalanilsa, bolalar darsni ongli va konkret tushunib, uzoq vaqt eslab qoladi, chunki ko'rgazmali tasvirlar o'quvchilar ongida tasviriy, jonli, aniq kuzatishlar bilan aks etadi. "Siz, - deydi u, - bolaga beshta so'z ayting. U ularni qiyinchiliksiz va uzoq vaqt yodlaydi, lekin u qisqa vaqt ichida rasmlar orqali o'rgatilgan yigirmata so'zni osongina o'rganadi". Aniq o'qitilmagan dars ko'pincha o'quvchilarning mavzuni tushunmasligiga olib keladi. Tojik tili darslarida ko'rgazmali qurollarning quyidagi turlari qo'llaniladi: jadvallar, diagrammalar, diagrammalar, tarixiy va geometrik xaritalar, rasmlar, filmlar va boshqalar.

1. Chizma va diagrammalar mavzuni tushuntirishda o'qituvchilar foydalanadigan ko'rgazmali qurollarning eng keng tarqalgan turlaridan hisoblanadi. Ulardan takrorlash darslarida ham foydalanish mumkin.

2. Albomlar - jadvallar mavzularni tushuntirish va mustahkamlash uchun ham ishlatiladi. Ular mavzuli xarakterga ega va odatda o'qituvchilar tomonidan talabalarga beriladi. Bunday albomlarni bob va mavzular guruhi atrofida tashkil qilish mumkin.

3. Lug'atlar orfografik va leksikga bo'linadi. Bunday lug'atlar orfografik xususiyatga ega bo'lsa, ular lug'aviy bo'lsa, ma'lum qoidalar asosida tuziladi, turli kasb-hunarga oid so'z turkumlari tuziladi.

4. Lotto va boshqa stol o'yinlari.

5. O'quvchilar nutqini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan turli belgilar.

6. Tarbiyaviy va tarbiyaviy xarakterdagi diafilmlar va filmlar.

Jadvallar mazmuni jihatidan sodda va murakkab:

a) Oddiy jadvallar faqat bitta tushuncha yoki tilning qiziqarli masalasini aks ettiradi va faqat alohida mavzularni tushuntirish, mustahkamlash va takrorlash uchun ishlatiladi.

b) Murakkab jadvallar o'z ichida bir katta mavzuga bo'ysunadigan bir qator masalalarni yoki bir nechta turdosh til mavzularining zarur tomonlarini aks ettiradi. Bir nechta qoidalar va takrorlash boblarini o'rgatish uchun tuzilgan jadvallar ko'pincha mustahkamlash, takrorlash va umumlashtirish darslarida qo'llaniladi. Ona tilini o'rgatishda rasmlarning ahamiyati katta. Rasmlar maktab o'quvchilarini tasviriy san'at asarlari bilan tanishtirish va estetik didni rivojlantirish usulidir. O'quvchilar o'qituvchi ko'rsatmasi bilan rasm asosida hikoya yoki insho yozganda mazmunni ifodalashda, tasvirlangan vaziyatlarni tahlil qilishda qiynalmaydi.

Grammatika darslarida rasmlardan ham foydalaniladi. Xususan, manzara rasmlari, turli rangdagi sifatlar, asosiy va nisbiy sifatlar, sifat darajalari, sodda gaplar va shu kabilarni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rasm bo'yicha insho barcha sinflarda o'tkazilishi va o'quvchilarning yoshiga qarab har bir sinfda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi kerak.

Chizmalar o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi. Tojik tili darslarida foydalaniladigan har bir ko'rgazmali qurol ta'lim mavzusiga mos bo'lishi kerak. Hech kimga sir emaski, ba'zida bir xil jadval bir nechta darslarda turli maqsadlarda qo'llaniladi.

Jadvallarni tayyorlash bir qator pedagogik, psixologik va gigiyenik talablarga ega. Shuning uchun, stollarni bezash haqida bir necha so'z aytish kerak. O'qituvchilar ko'pincha darsda qo'lda tayyorlangan varaqlardan foydalanadilar.

Tojik tilidagi jadvallarni yaratish va tartibga solishda ramziy (ramz) belgilar qo'llaniladi. Jadvallarni yaratish uchun:

a) to'g'ri, to'liqlik va nuqtali chiziqlar (bitta va ko'p) ishlatiladi;

b) qavs ichida belgilarni ko'rsatish;

v) yuqoridan pastga, o'ngdan chapga to'g'ri chiziqlar bilan ajratish

d) geometrik figuralardan foydalanish: bunda har bir geometrik figura gapning bir qismini yoki a'zolarini ifodalaydi.

Sinf doskasi tojik tilini o'qitishda o'quv quroli bo'lib xizmat qiladi. Tojik tilini o'qitishda faqat doskadan emas, balki magnit doskadan (fanelegraf) ham foydalaniladi. Magnit doskalar boshqa doskalarga qaraganda kichikroq, yumshoq materialdan tayyorlangan va osongina buklanadi.

Tojik tili darslarini samarali tashkil etish va o'quvchilarga sifatli ta'lim berishda ko'rgazmali vositalarning ahamiyati beqiyosdir. Ko'rgazmali vositalar o'quvchilarning darsga

bo'lgan qiziqishini oshirish, mavzuni yaxshiroq tushunish hamda mustahkamlashga yordam beradi.

Ko'rgazmali vositalar vizual va auditiv qabul qilish orqali o'quvchilarning ongida ma'lumotlarni tez va samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlarga ko'ra, inson miyasiga axborotning 75% vizual tasvirlar orqali yetib boradi. Shuning uchun dars jarayonida rasmlar, chizmalar, jadval va diagrammalar kabi ko'rgazmali vositalardan foydalanish muhimdir.

Tojik tili darslarida matn bilan bog'liq bo'lgan grafik materiallardan foydalanish, so'z boyligini oshirish uchun turli rasmlar va kartochkalardan foydalanish darsni yanada jonlantiradi. Shuningdek, audiovizual vositalar – videoroliklar, audio yozuvlar, animatsion materiallar orqali o'quvchilarga fonetik jihatdan to'g'ri talaffuzni o'rgatish ham mumkin.

Ko'rgazmali vositalar bir nechta turlarga bo'linadi:

a) Statik vositalar: Plakatlar, rasmlar, xaritalar, jadval va diagrammalar.

b) Dinamik vositalar: Videoroliklar, animatsion materiallar, slayd-shou va elektron darsliklar.

c) Interaktiv vositalar: Smart doskalar, virtual darsliklar, onlayn o'yinlar va dasturlar.

Tojik tili darslarida ushbu vositalarni quyidagicha qo'llash mumkin:

1. Lug'at boyligini oshirish: So'zlarni o'rgatish jarayonida rasmlar va slayd-shoulardan foydalanish samarali usullardan biridir.

2. Grammatikani o'rganish: Jadval va diagrammalar orqali grammatik qoidalarni tushuntirish ancha qulay.

3. Eshitish va talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish: Audio yozuv va videoroliklar orqali o'quvchilarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish mumkin.

4. Matn bilan ishlash: Matnlarni vizual jihatdan tushuntirish, mavzuga oid tasvir va grafiklardan foydalanish tushunishni osonlashtiradi. Ko'rgazmali vositalarning dars jarayonidagi afzalliklari quyidagilardan iborat:

- O'quvchilarning faolligini oshiradi.
- Mavzuni yaxshiroq tushunish imkonini beradi.
- Mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.
- Yodlash jarayonini tezlashtiradi.
- Darsni qiziqarli va samarali o'tkazishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ko'rgazmali vositalardan foydalanish nafaqat tarbiyaviy ahamiyatga ega, balki tarbiyaviy jihatga ham ega, chunki u o'quvchilar e'tiborini darsga qaratadi, unga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi, o'qituvchiga mehrini yanada oshiradi. Tojik tili darslarida ko'rgazmali vositalardan foydalanish o'quvchilarning bilim olish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi. O'qituvchilar darslarni interaktiv va qiziqarli tashkil etish uchun zamonaviy ko'rgazmali vositalardan keng foydalanishlari lozim. Bu esa o'z navbatida, o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOT:

1. М.Истамова. Методикаи таълими забони тоҷикӣ. Самарқанд, 2003.
2. D.Shabbazova Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: "Methodist nashriyoti", 2023.
3. R. Norqobilova. Boshlang'ich sinflarda ona tili va matematikadan sinfdan tashqari ishlar. TerDU, "NMM nashriyoti", 2023.
4. С.Ҳоҷиев. Методикаи таълими забони тоҷикӣ, Хуҷанд, Нури маърифат, 2019 , 400с.
5. Т.Чориев, Ҷ.Эшонқулов. Методикаи таълими саводомӯзии забони модарӣ ва хониш. Барои омӯзгорони синфи 3-юми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ. Маркази таълими Республика. 2022, 166 с.